PANÍ SMRT

VZPOMÍNKY STALINOVY ODSTŘELOVAČKY

LJUDMILA PAVLIČENKOVÁ

Předmluva Martin Pegler

Mladá fronta

Paní smrt

Vyšlo také v tištěné verzi

Vyrobeno pro společnost Palmknihy - eReading

Ljudmila Pavličenková

Paní smrt – e-kniha
Copyright © Mladá fronta, a. s., 2019

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

PANÍ SMRT

VZPOMÍNKY STALINOVY ODSTŘELOVAČKY

LJUDMILA PAVLIČENKOVÁ

Hrdinka Sovětského svazu, starší poručice Ljudmila Pavličenková, Moskva, 1944. *(Státní muzeum hrdinné obrany a osvobození Sevastopolu)*

PANÍ SMRT

VZPOMÍNKY STALINOVY ODSTŘELOVAČKY

LJUDMILA PAVLIČENKOVÁ

Předmluva Martin Pegler

arma & musae

Mladá fronta

Přeložil Jiří Hutečka

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted, in any form, or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise) without the prior written permission of the publisher. Any person who does any unauthorized act in relation to this publication may be liable to criminal prosecution and civil claims for damages.

Copyright © Alla Igorevna Begunova, 2015
Foreword copyright © Martin Pegler, 2018
Translation © Jiří Hutečka, 2019
ISBN 978-80-204-4749-4 tištěná kniha
ISBN 978-80-204-5641-0 ePub
ISBN 978-80-204-5643-4 Mobi
ISBN 978-80-204-5642-7 PDF

OBSAH

Předmluva
(Martin Pegler) 9
Redakční poznámka k ruskému vydání
(A. I. Begunovová) 16
Tovární zdi 19
Jestli zítra začne válka... 31
Od Prutu k Dněstru 44
Ohnivá hranice 62
Bitva o Tatarku 94
Přes moře 109
Legendární Sevastopol 123
Lesními stezkami 142
Druhá ofenziva 167
Souboj 185
Na Bezejmenném návrší 206
Jaro roku 1942 218
Zpráva od velitele armády 241
Moskevské hvězdy 253
Mise do Washingtonu 274
„My darling“ 296
Ostrov v oceánu 323
„Soudruh Stalin nám nařídil...“ 345
Na vedlejší koleji 359

PŘEDMLUVA[1]

Martin Pegler

Tato kniha vzpomínek je zcela výjimečným počinem v jinak velmi bohaté literatuře věnované odstřelovačům. Jde totiž o první text z pera ženy – frontové odstřelovačky. Ljudmila Michaljovna Pavličenková navíc nebyla jen jednou z mnoha – s 309 oficiálně potvrzenými zásahy byla nejúspěšnější ženou-odstřelovačkou všech dob. Oficiálně potvrzené zásahy jsou přitom pouze takové, jež jsou svědecky doloženy. Podobně jako v případě mnoha jiných odstřelovačů však i Ljudmila Pavličenková dosáhla většiny zásahů během útočných akcí, kdy nebylo ani praktické, ani bezpečné pečlivě zaznamenávat okolnosti každého výstřelu. Její reálné skóre proto zůstane navždy neznámé s tím, že číslo 500 není v daných podmínkách nijak nepravděpodobné.

Její paměti jsou přímou odpovědí na často neoprávněnou kritiku, stejně jako na řadu nepřesných a nepodložených informací týkajících se osoby autorky. Především se jedná o náznaky, že odstřelovačkou vůbec nebyla a celý její příběh je produktem propagandistické mašinérie Rudé armády. Častá snaha Sovětů oslavit hrdinské činy jednotlivců přirozeně generovala řadu mýtů, ale v případě Pavličenkové – stejně jako u jejího kolegy

---

1 Autory poznámek pod čarou jsou redaktorka ruského vydání A. I. Begunová, konzultanti anglického překladu John Walter, Martin Pegler a David Forema, resp. překladatel českého vydání Jiří Hutečka (v tom případě vždy označeno jako pozn. překl.).

odstřelovače Vasilije Grigorieviče Zajceva – byly mýty pevně ukotveny v realitě. Je vlastně ironií, že nebýt slávy, o niž ani jeden z nich nestál a která jim zařídila stažení z frontové linie, by oba nejspíše zůstali jen jedním z dlouhé řady jmen na některém z válečných památníků. Životnost sovětského odstřelovače byla obvykle minimální – u Stalingradu vydrželi nováčci naživu v průměru dva týdny. Čím déle však člověk přežil, tím byl lepší a tím větší šanci na přežití měl, alespoň do jisté míry. Ve válce a ve frontovém nasazení především však platí nelítostný zákon klesajících výnosů – bojové vyčerpání, prostá fyzická únava a snižující se ochota pokračovat v boji si vybírají neúprosnou daň, kterou nevyváží žádné zkušenosti a která s sebou nese množící se chyby. Život odstřelovače se příliš nelišil od života stíhacího pilota, neboť i ten mohl snadno skončit kvůli jediné drobné chybě. Druhou šanci dostal jen málokdo.

Ne, že by Ljudmila Pavličenková měla od počátku tušení, že je jí souzena kariéra, která jí vynese přezdívku „Paní smrt“, setkání se Stalinem, nejvyšší vyznamenání udělovaná Sovětským svazem, a nadto i cestu do Spojených států, Kanady a západní Evropy. Podobně jako desetitisíce dalších mladých Rusů i ona očekávala, že před ní leží práce v sovětském komunistickém systému. Coby inteligentní žena by pravděpodobně skončila jako nižší úřednice a pomalu by stoupala v rámci stranické hierarchie. Život jí však změnilo seznámení s malorážkou TOZ-8 ráže .22. Tato subtilní puška, mimo Rusko vesměs neznámá, se vyráběla v desetitisícových sériích a masově se používala ve střeleckých spolcích a k lovu drobné zvěře. Byla levná, spolehlivá, přesná a jednalo se často o zbraň, s níž se lidé v Sovětském svazu učili střílet. Jak se ukázalo, Pavličenková byla od přírody nadána ideální kombinací vlastností dobrého střelce – dobrou koordinací ruky a oka, svalovou pevností, ostrým zrakem a nekonečnou trpělivostí. Měla však také další, mnohem zlověstnější talent, který řadě jinak skvělých střelců

chybí a který odstřelovače často odlišuje od obyčejného pěšáka. Odjakživa je předmětem řady sporů – někdo jej nazývá vrozeným loveckým instinktem, který v sobě mají jen někteří muži a ještě vzácněji ženy. Jiní jej definují jako přímočarost, odhodlání a sílu vůle překračující běžně akceptované normy. Jisté je, že Ljudmila nikdy nezakolísala v pevné víře v sovětskou politiku a ve spravedlivost sovětské věci, což jí tváří v tvář smrtelnému nebezpečí a obrovské přesile dodávalo mimořádné odhodlání. Podobně jako řada dalších příslušníků Rudé armády, i ona považovala smrt ve službách vlasti za smysluplnou oběť. I díky tomu byla zřejmě ochotna pokračovat v boji i po tolika zraněních a v situaci, kterou by jiní již dávno vzdali. Později ji také nepochybně poháněla touha pomstít smrt manžela.

V mnoha ohledech však Pavličenková nebyla úplně ideálním objektem propagandistického úsilí. Byla sice pohledná, zároveň však vykazovala charakteristiky typické pro odstřelovače. Byla uzavřená, nemluvná až introvertní, vyhýbala se publicitě a jediné, co chtěla, bylo dělat svou práci, kterou stroze definovala jako „zabíjet fašisty". Určitě bychom našli i případy společenských a mnohomluvných odstřelovačů, ale ti byli spíše výjimkou a z nějakého důvodu většinou nepřežili dlouho. Fakt, že se zájem o její osobu stále zvyšoval, Pavličenková komentovala slovy: „Odstřelovač by na sebe nikdy neměl poutat pozornost. Jeho či jejím hlavním prostředkem k úspěchu je zůstat skrytý, jak to jen jde." Z jejího pohledu to platilo nejen na bojišti, ale i ve veřejném prostoru. Odstřelovači potřebovali trpělivost a mazanost kočky a podstata jejich práce byla do značné míry založena na chorobné cílevědomosti hraničící s obsesí. Lze například poukázat na nezměrné úsilí, které Pavličenková investovala do snahy najít a zabít německého ostřelovače na zničeném mostě kdesi na Krymu. Dlouhé hodiny pozorování, snaha vcítit se do pozice protivníka, vracení se zas a znovu na stejné místo, stejně jako připravenost

tak činit prakticky donekonečna bez jakékoliv záruky úspěchu. Rozhodně nešlo o něco, co by dobrovolně a s vytrvalým odhodláním podstupoval průměrný voják.

Může se zdát, že takový příběh se příliš nehodí k ženě, která podnikla cestu kolem světa, při níž se setkávala s hlavami států. To byl však jen další příklad její tendence využít situace, do níž se zásahem vyšší moci dostala. Také nelze zapomínat na to, že byla celkem čtyřikrát zraněna a každé z těchto zranění se podepsalo na její duševní a fyzické pohodě. Co bylo ještě horší, jen několik měsíců před stažením z frontové služby pohřbila v Sevastopolu muže, poručíka Alexeje Arkadieviče Kicenka, s nímž byla sezdána sotva několik týdnů. A zatímco dnes existuje nemalé množství odborné lékařské literatury na téma dlouhodobých účinků bojových podmínek na vojáky-muže, o jejich dopadech na ženy-vojačky téměř nic nevíme, neboť jich v boji vždy sloužilo minimum. Je tudíž prakticky nemožné zhodnotit, v jakém zdravotním stavu vlastně Pavličenková byla, když opouštěla Rusko. Na jedné straně bylo jejím úkolem ukázat před Spojenci Rudou armádu v tom nejlepším světle, to vše v situaci, kdy neměla vůbec žádnou zkušenost s vystupováním na veřejnosti, v tisku a v rozhlase a nikdy předtím necestovala do zahraničí. Jak později prohlásila, i samotná návštěva Moskvy pro ni byla jako cesta do cizí země. Cesta po Evropě a Spojených státech pro ni tudíž musela být nezměrnou, svým způsobem vyčerpávající výzvou. Zároveň musela být velice opatrná, protože s ní cestovali členové strany, kteří pečlivě zaznamenávali každé její slovo. Ona sama přitom médii pohrdala. Rozčilovala ji například pro ni neuvěřitelná míra nepochopení válečné reality, s níž se setkala ve Spojených státech, kde se jí novináři opakovaně ptali, jaký make-up používala na frontě, a vytrvale se věnovali lemům na její uniformě. Několikrát ztratila nervy, například když mužům ve shromážděném davu řekla, že se až příliš dlouho schovávají

za zády vojáků na frontě. Stejně tak neměla ráda, když ji žádali, aby předvedla své střelecké dovednosti – nedělala to ráda ani v Rusku a o to víc stresující to pro ni bylo v zahraničí. Často odmítala, což dalo vzniknout pověstem, že ve skutečnosti vůbec střílet neumí. Rozhodně přitom byla nadanou střelkyní, ne však cirkusačkou, a byla přesvědčena, že pouťová čísla nejsou její práce – obzvláště měla-li je provádět s naprosto neznámými zbraněmi a optikou.

Pravděpodobně by bylo vhodné zmínit se na tomto místě o puškách, které jsou v jejím textu téměř všudypřítomné – o opakovací pušce Mosin vzor 1891/30 (v západní literatuře nazývané Mosin-Nagant) se zaměřovacím dalekohledem PE (později s modifikovanou optikou PEM) a samonabíjecí pušce SVT-40. Mosin byla klasická vojenská puška zkonstruovaná v roce 1891. Měla hlaveň dlouhou 73 cm, nábojovou schránku na pět nábojů a hmotnost 4 kg. Komorovaná byla na náboj 7,62 x 54 mm R (s okrajem), což byl sám o sobě starý typ, neboť většina zemí již v době druhé světové války používala náboje s bezokrajovými nábojnicemi. Odstřelovačská verze pušky Mosin byla vybavena zaměřovacím dalekohledem PE se čtyřnásobným zvětšením, který byl v zásadě kopií německého modelu firmy Zeiss. Přesnost byla zaručena až na vzdálenost tisíc metrů, ovšem pouze v ideálních povětrnostních podmínkách a v rukou velmi schopného střelce. Mosin 1891/30 byla nejoblíbenější zbraní Ljudmily Pavličenkové, především pro svoji robustní konstrukci, snadnost údržby a oprav a kvalitní optiku. Výroba této varianty běžela ještě na počátku války, záhy však byla nahrazena novým modelem se zaměřovacím dalekohledem PU s třiapůlnásobným zvětšením, který však byl menší a lehčí.

Vedle této tradiční zbraně byla samonabíjecí puška SVT-40 ukázkou zcela nové technologie, založené na předchozím modelu SVT-38 trpícím mnoha vadami. Zbraň používala stejnou munici, 7,62 x 54 mm R, a pracovala na principu odběru prachových

plynů, což umožňovalo mnohem vyšší kadenci palby, jež byla velice užitečná v boji na krátkou vzdálenost. Vybavena byla novým zaměřovacím dalekohledem PU, který však nedosahoval zvětšení starého modelu PE. Složitý systém odběru plynů měl za následek zkrácení účinného dostřelu ve srovnání s puškou Mosin – za realistické maximum se považovalo asi 600 metrů. Zbraň navíc trpěla sníženou spolehlivostí a rychle klesající přesností. Kus, který používala Pavličenková, byl samozřejmě výběrový, ale sama by si tento typ pušky zřejmě nikdy nezvolila, jakkoliv několikrát zmiňuje, že jí její palebná síla přišla při masových střetech vhod. Puška SVT nakonec své roli nové odstřelovačské pušky Rudé armády nedostála a v roce 1942 došlo k obnovení výroby odstřelovačské verze pušky Mosin.

Přestože její vzpomínky popisují řadu z jejích nejznámějších odstřelovačských úspěchů, je pravdou, že velká část zásahů, kterých dosáhla při obléhání Oděsy a Sevastopolu, se odehrávala na minimální vzdálenost. Částečně to bylo proto, že čím blíž k nepříteli odstřelovač je, tím více si je jist úspěšným zásahem. Zmiňuje se však také o nové děsivé taktice, kterou začala používat jako formu psychologické války – střílení Němců do břicha. Je z toho zřejmé, jak brutální válka na východní frontě byla. Když autorka píše, že poslední náboj v pistoli si nechávala pro sebe, nepřehání. Zajatí odstřelovači byli velmi často umučeni k smrti.

Její paměti také zajímavě zachycují, jak sovětská armáda začala postupem času oceňovat práci svých odstřelovačů. Z lepších pěšáků, kteří měli při útoku postupovat vpřed s ostatními, se postupně stávali jedni z nejuctívanějších frontových specialistů. Armáda si je časem považovala natolik, že dostávali jeden den volna týdně, což bylo pro ostatní vojáky zcela neslýchané, a jen to ukazuje, jaký význam jim byl připisován. Jedním z důvodů byla samozřejmě jejich účinnost. Není sice možné přesně spočítat, kolik Němců vlastně sovětští odstřelovači

během války zabili, ale z dostupných čísel si lze alespoň utvořit jistou představu. Například dva tisíce žen-odstřelovaček, které během války absolvovaly sovětské odstřelovačské školy, dosáhly celkem přes oficiálně uznaných 12 000 zásahů. Deset nejlepších mužů-odstřelovačů si na své konto oficiálně připsalo přes 4 300 zabitých nepřátel. Pokud tato číslo promítneme na celkové stavy odstřelovačů v Rudé armádě, dostaneme se ke stům tisíců zabitých německých vojáků. Srovnáme-li tato čísla s údaji ze západní fronty v letech 1944 a 1945, kde nejúspěšnější britský odstřelovač dosáhl 119 zásahů, zdají se jen stěží uvěřitelná. Nepřekvapí nás proto ani skutečnost, že sovětská a ruská propaganda se na tyto nové hrdiny – a především hrdinky – záhy pečlivě zaměřila. Sovětský svaz byl ostatně jedinou zemí, která během druhé světové války nasadila ženy do bojové služby v přední linii, a především v letech 1941–1943 bylo zapotřebí všech prostředků, jež by odpoutaly pozornost veřejnosti od zdánlivě nezastavitelné laviny úspěchů vojsk Osy.

Pavličenková se stala jednou z nejvíce vyznamenávaných žen v Rudé armádě. Dvakrát obdržela Leninův řád, dvakrát získala titul Hrdina Sovětského svazu. Po válce zůstala v armádě a stala se historičkou ve Výzkumném institutu sovětského válečného námořnictva. Službu opustila v roce 1953 v hodnosti majora, její postavení tím však nikterak neutrpělo, neboť zájem o odstřelovače neklesl ani po válce. Její kniha jasně ukazuje, že většina kritiky proti ní namířené je zcela bezpředmětná. Podobně jako v případě mnoha jiných veteránů zaplatila i ona za přežití nemalou cenu v podobě fyzických i psychických šrámů. Až do konce života sváděla těžký boj s alkoholem a trpěla důsledky zranění hlavy, jež jí mimo jiné způsobilo téměř naprostou hluchotu. Nikdy se znovu nevdala a zemřela v říjnu roku 1974 ve věku osmapadesáti let. Pohřbena byla se všemi vojenskými poctami na hřbitově Novoděviči v Moskvě, patnáct set kilometrů daleko od milovaného Alexeje.

REDAKČNÍ POZNÁMKA K RUSKÉMU VYDÁNÍ

Ljudmila Michajlovna Pavličenková, Hrdinka Sovětského svazu, je nejúspěšnější ženou-odstřelovačkou všech dob s osobním skóre 309 zabitých nepřátelských důstojníků a vojáků. V Rusku i mimo ně je jednou z nejznámějších účastnic druhé světové války bez generálské hodnosti. Mezi lety 1942 a 1945 bylo podél sovětsko-německé fronty distribuováno na sto tisíc letáků s jejím portrétem (byla ostatně velmi pohledná) a výzvou „Bijte nepřítele a přesně miřte!" Po její smrti v roce 1974 po ní byla pojmenována loď patřící sovětskému ministerstvu rybolovu a také 3. základní škola ve městě Bílá Cerekev (Bila Cerkva, dnešní Ukrajina) nedaleko Kyjeva, kde absolvovala první až sedmou třídu. Její jméno nese také jedna z ulic v centru Sevastopolu.

Úplná a zcela autentická autobiografie se čte jako napínavý román. Není v ní nouze o tragédie, neboť poté, co 26. června 1941 narukovala k 54. střeleckému pluku, absolvovala Ljudmila Pavličenková namáhavý ústup od západních hranic země až k Oděse. Jsou zde však i hrdinské okamžiky, jako když při obraně tohoto města během dvou měsíců zlikvidovala 187 nacistů. Další slávu přineslo nejlepší odstřelovačce 25. Čapajevské střelecké divize obléhání Sevastopolu, kde její skóre narostlo na 309 zabitých nepřátel. A najdeme tu i lyrické pasáže, neboť právě během války potkala Ljudmila svoji životní lásku. Statečného mladšího poručíka jménem Alexej Arkadievič Kicenko si nakonec vzala za muže.

V srpnu roku 1942 se delegace Komunistického svazu mládeže ve složení Nikolaj Krasavčenko, Vladimir Pčelincev a Ljudmila Pavličenková na Stalinův přímý rozkaz vydala do USA,

aby se zde zúčastnila mezinárodního studentského kongresu. Šlo o součást kampaně, jež měla západní velmoci přesvědčit k brzkému otevření druhé fronty v západní Evropě.

V přímém s rozporu s panujícím zákazem si Pavličenková během války vedla deník, do něhož si čas od času dělala drobné poznámky. Pro odstřelovačku bylo pochopitelně velmi obtížné chopit se každý den pera, obzvláště v tak tvrdých bojích, jaké se vedly u Sevastopolu. Poté, co v roce 1953 odešla coby major pobřežní stráže do výslužby, si Ljudmila na svoje poznámky vzpomněla. Mezitím se stala profesí historičkou, pročež rychle nabyla dojmu, že před publikací poznámek je třeba dalšího výzkumu v knihovnách a archivech. První krok učinila v roce 1958, kdy ji státní nakladatelství pověřilo sepsáním dvaasedmdesátistránkové studie s názvem *Heroická minulost: obrana Sevastopolu*. Později napsala i několik článků pro nejrůznější sborníky a časopisy. Nejednalo se však o vzpomínky na její službu, spíše šlo o obecně zaměřené popisy událostí na frontě a v zázemí Sevastopolského vojenského okruhu mezi říjnem 1941 a červencem 1942.

I díky těmto publikacím byla Pavličenková v roce 1964 přijata za členku Svazu sovětských spisovatelů, kde se záhy stala tajemnicí vojenské sekce moskevské organizace. Blízký kontakt s kolegy z oboru a aktivní účast na důležitém úkolu vzdělávání nové generace v duchu vlastenecké vojenské služby ji přivedly k závěru, že kniha z pera starší seržantky, která velela četě odstřelovačů – kniha, která by obsahovala autentické zážitky ze služby u pěchoty – by mohla být pro moderního čtenáře zajímavá.

Na konci šedesátých let se na knižním trhu začaly objevovat i jiné texty než jen vzpomínky hlavních vojenských velitelů na úspěšné operace Rudé armády z let 1944 a 1945. Přibývalo autentických vzpomínek řady důstojníků i politických pracovníků na náročné, často tragické začátky Velké vlastenecké války.

Jednou z těchto knih byly i paměti Ilji Azarova *Obležená Oděsa* (Moskva, 1966); sborník *U černomořských pevností* (Moskva, 1967), do kterého přispěli i bývalý velitel 25. Čapajevské střelecké divize Trofim Kolomijec, Ljudmila Pavličenková a bývalý předseda komsomolců při 54. pluku Jakov Vaskovskij; a také paměti jednoho z prostých vojáků z řad obránců Oděsy Nikolaje Aleščenka (*Bránili Oděsu*, Moskva, 1970). Právě ty Ljudmilu inspirovaly dát se do práce na vzpomínkách vlastních.

Rozhodla se soustředit na roli odstřelovače v boji a popsat vše, co se s touto vojenskou specializací pojilo – výcvikové metody, bojovou taktiku a – především – výzbroj, jež byla jejím oblíbeným tématem, v němž navíc excelovala. Ve čtyřicátých a padesátých letech nebylo dovoleno takové informace zveřejňovat, avšak jakýkoliv příběh o odstřelovačích a jejich zápase s nepřítelem by bez nich nebyl úplný.

Vzdělání vedlo Pavličenkovou k pečlivému sběru materiálů i k dlouhému hledání nejlepší možné literární formy. Ukázalo se také, že dvacet let, jež mezitím od konce Velké vlastenecké války uběhla, příliš neprospělo rychlé realizaci jejího plánu. Řadu věcí si jen obtížně vybavovala, řada záznamů se mezitím ztratila. Řadu svých nejvzácnějších dokumentů a fotografií, stejně jako osobních věcí, navíc darovala muzeím – Ústřednímu muzeu sovětských ozbrojených sil v Moskvě a Státnímu muzeu hrdinné obrany a osvobození Sevastopolu.

Bohužel, vážná nemoc nakonec válečné hrdince znemožnila práci na rukopisu dokončit, a vydání svých vzpomínek na život odstřelovače se tudíž nedožila. Část jejího rukopisu se nakonec zachovala jen díky úsilí Ljuby Davidovny Krašennikové-Pavličenkové, vdovy po Ljudmilinu synovi Rostislavu Alexejeviči Pavličenkovi.

A. I. Begunovová
redaktorka

TOVÁRNÍ ZDI

Léto roku 1932 přineslo do života naší rodiny významnou změnu. Z odlehlého městečka Boguslav v jižní části Kyjevské oblasti jsme se přestěhovali do hlavního města Ukrajiny, kde jsme se zabydleli v úřednickém bytě přiděleném mému otci Michailu Ivanoviči Bělovovi. Pracoval pro Lidový komisariát vnitřních záležitostí (NKVD) a za svoji oddanou službu byl toho roku povýšen na místo přímo v ukrajinském ústředí.

Otec byl tvrdý, přísný a službě plně oddaný muž. V mládí pracoval jako zámečník v továrně, za první světové války bojoval na frontě, vstoupil do komunistické strany (tenkrát se jmenovala Ruská sociálně demokratická dělnická strana – frakce bolševiků), v Petrohradě se zúčastnil revolučních událostí, sloužil jako plukovní komisař u 24. samaro-simbirské „Železné" divize a v centrálním Povolží a na jižním Urale bojoval proti bělogvardějským jednotkám admirála Kolčaka. Rudou armádu opustil v roce 1923 ve věku osmadvaceti let, láska k vojenským uniformám mu však zůstala a my jej měli ve zvyku vždy vídat oblečeného v gabardénovou služební blůzu v barvě khaki s límečkem a s Řádem rudého praporu připnutým na hrudi. K tomu tmavě modré kalhoty zúžené u kolen, jako bývaly jezdecké rajtky, a důstojnické holínky z naleštěné černé kůže.

Táta měl přirozeně poslední slovo ve všech rodinných sporech, pokud už k nim došlo. Moje milovaná matka, Jelena Trofimovna Bělovová, absolventka dívčího gymnázia ve Vladimiru, dobře věděla, jak na jeho přísnou povahu. Byla to elegantní

dáma štíhlé postavy, lesklých tmavě hnědých vlasů a zářivých hnědých očí. Znala několik cizích jazyků, které učila ve škole. Její žáci ji milovali. Každou hodinu se snažila proměnit ve hru, aby zajistila, že si všichni dokonale osvojí všechna ta evropská slova tak cizí ruskému uchu. Děti, které vzdělávala, dokázaly v cizích jazycích nejen skvěle číst, ale i mluvit.

Stejně oddaná byla i nám – mé starší sestře Valentině a mně. Díky ní jsme velmi záhy poznaly klasickou ruskou literaturu, neboť díla Puškina, Lermontova, Gogola, Lva Tolstého, Čechova, Maxima Gorkého a Kuprina zaplňovala naši knihovnu. Citlivá a snivá povaha mé sestry byla pro literaturu obzvláště úrodnou půdou. Mne zajímaly spíše dějiny, přesněji řečeno vojenská historie naší slavné země.

Než jsme se přestěhovali do Boguslavi, žili jsme několik let ve městě Bílá Cerekev, také v Kyjevské oblasti. Tam jsem navštěvovala 3. základní školu a strávila bezstarostná léta dětství a dospívání. V Nádražní ulici nás byla celá parta dětí. Hráli jsme si na „kozáky a bandity“, v létě jsme se na pramicích plavili na řece Ros, běhali ve starém překrásném Alexandrijském parku a na podzim podnikali nájezdy do okolních sadů. Byla jsem v té partě kluků takovým malým vůdcem, protože jsem uměla nejlépe střílet z praku, byla jsem nejrychlejší, dobře jsem plavala a nikdy jsem se nebála se poprat. Každý, kdo něco provedl, se musel záhy vyrovnat s mou pěstí na tváři.

Když mi táhlo na patnáct, všechny tyto radosti skončily. Ta změna přišla náhle, v jediném dni. Když si na to vzpomenu, zdá se mi to jako konec světa, dobrovolná slepota, která mě připravila o rozum. Byla to moje první školní láska. Vzpomínka na ni je stále se mnou ve formě jeho příjmení – Pavličenko.[2]

---

2 O vztahu s otcem svého syna se Pavličenková prakticky nezmiňuje, je však zřejmé, že nejenže trval velice krátce, ale byl i dostatečně

Můj syn Rostislav naštěstí není svému otci vůbec podobný. Je hodný, klidný a podobou spíše do naší rodiny – husté tmavé vlasy, vysoký a mohutný. Je to typický Bělov a jako takový pokračuje v tradici ve službě vlasti. S vyznamenáním absolvoval právnickou fakultu Moskevské univerzity i Vysokou školu KGB. Nyní je hrdým nositelem hodnosti sovětského důstojníka a já jsem na něj pyšná.

V novém domově v Kyjevě jsme se rychle zabydleli. Na velké, hlučné hlavní město nebyl problém si zvyknout. Otce jsme mnoho nevídali, protože pracoval dlouho. Rozhovory s ním se tak obvykle odehrávaly po večeři v kuchyni. Matka vždycky postavila na stůl samovar a nad šálkem čaje jsme mohli s rodiči probírat, cokoliv jsme chtěli, a klást jim otázky. Netrvalo dlouho a přišla řada i na tu nejdůležitější.

„A jaké jsou vaše další plány, děti moje?“ zeptal se táta a usrknul horký čaj.

„Ještě nevíme,“ odpověděla Valentina, neboť byla starší.

„Měly byste přemýšlet o nějaké práci,“ odvětil otec.

„O jaké práci?“ ptala se překvapená sestra.

„O dobré práci, na dobrém místě, s dobrým platem.“

„Ale tati,“ vpadla jsem do hovoru, „vždyť jsem teprve vychodila sedmou třídu. Ještě se chci učit.“

„Na studium není nikdy pozdě, Ljudmilo,“ řekl pevně táta. „Ale teď je čas začít s pracovním životem, abys měla něco dobrého do životopisu. Hlavně tedy proto, že jsem už všechno zařídil a jsou připraveni vás přijmout.“

„A kdepak?“ ušklíbla se sestra vzdorovitě.

„V Arzenálu.“

---

společensky problematický na to, aby její rodiče přinutil odstěhovat se z Bílé Cerekve. Když v létě roku 1941 rukovala, uvedla, že s Alexejem Pavličenkem nebyla tři roky v kontaktu. Zdá se, že byl jedním z desítek tisíc sovětských vojáků, kteří během války prostě zmizeli.

Od Askoldovy mohyly se po levé straně táhla široká, ve slunci se lesknoucí hladina Dněpru, zatímco směrem doprava rovná, celkem krátká ulice U Arzenálu (od roku 1942 Moskevská). Na jejím začátku pak stála impozantní budova – Arzenál postavený carem Mikulášem I. Říkalo se, že to byl sám car, kdo položil jeho základní kámen. Dílny měly dvoumetrové stěny, dvě patra a byly postaveny z béžových cihel, pročež jí místní brzy začali přezdívat „kachlíkárna".

Ani dílna, ani sousedící továrna neměly však nic společného s módními výrobky z pálené hlíny. Jejich úplné začátky se datují k vládě carevny Kateřiny Veliké. Stavba trvala velice dlouho, od roku 1784 do roku 1803. Vyráběla se zde děla, lafety, pušky, bajonety, šavle, meče a další vojenská výzbroj.

S nástupem sovětské éry si závody osvojily také výrobu nástrojů důležitých pro ekonomiku země – pluhů, zámků, povozů či strojního vybavení mlýnů a cukrovarů. Zaměstnanci Arzenálu pracovali vzorně a s naprostým odhodláním, za což jim v roce 1923 vláda Ukrajinské svazové socialistické republiky udělila Řád rudé zástavy práce.

Budova továrny se mi na první pohled zalíbila. Připomínala mohutnou pevnost. Byla obdélníkového půdorysu, 168 x 135 metrů, s velkým nádvořím, věží, oblými vnějšími stěnami a přízemím se zdobeným dřevěným obložením a vypadala, jako by vypadla z rytiny nějaké prastaré bitvy. Jediné, co chybělo, byl příkop, padací most a mohutné brány strážené válečníky v blyštivé zbroji.

Po splnění několika formalit (například podpisu klauzule o státním tajemství) jsme se sestrou do této „pevnosti" obě nastoupily. Valentina jako kontrolorka kvality, protože jí už bylo osmnáct a dostala své závěrečné vysvědčení. Já jako obyčejná dělnice, protože mi bylo teprve šestnáct a neměla jsem žádnou kvalifikaci. Trvalo mi asi půl roku, než jsem se sžila s rytmem výroby a spřátelila s ostatními dělníky. Přijali

mě i do místního Komsomolu. V květnu 1934 jsem pak byla přeložena do soustružnické dílny, kde mě asi měsíc zaučovali, abych pak mohla pracovat samostatně a nakonec se stala soustružnicí šestého stupně.

Byly to zajímavé časy. Arzenál se nám doslova měnil před očima. Instalovaly se nové soustruhy a další vybavení sovětské výroby, narůstala výrobní kapacita a rekonstruovaly se staré dílny. Když dělníci viděli, jak se vláda snaží navýšit průmyslovou výrobu, reagovali na to znásobením pracovního úsilí. Nebylo se co divit – ceny našich výrobků rapidně stouply a soustružníci byli placeni od vyrobeného kusu.

Neměla jsem důvod si stěžovat. Řezala jsem závity na otočném soustruhu s převodovkou DIP300, vyrobeném v moskevském Závodu rudého proletariátu v roce 1933. Písmena „DIP“ byla zkratkou ruských slov pro „Dohnat a předehnat“. Soustruh uměl opracovávat vnější i vnitřní válcové, kónické i složité povrchy.

Vzpomínám si na to, jako by to bylo včera – hromady osiček pro všechny možné druhy převodů. Jediný zaříznutím jsem mohla odstranit cokoliv mezi půl a třemi milimetry kovu nebo i více. Rychlost soustružení jsem vždy nastavila podle tvrdosti materiálu a houževnatosti hlavice. Ty byly obvykle z vysokouhlíkové oceli, ale měli jsme i jiné – například z extrémně tvrdých slitin wolframu a titanu. Pohled na modro-fialové kovové piliny kroutící se pod ostřím soustruhu mne nikdy nepřestával fascinovat svojí krásou. Ať už je kov tvrdý, jak chce, lidskou sílu nezastaví – stačí, když zvolíte ty správné nástroje.

Továrna nás sjednocovala v pracovním úsilí, dávala nám ale i příležitost k smysluplnému trávení volného času. Je pravda, že tovární klubovna nebyla právě ukázkou luxusu a moderního designu. Byla malá a vlastně i stísněná. Daly se v ní ale provozovat nejrozličnější činnosti – dělnické divadlo; umělecký kroužek, kde se učilo kreslení, šití a krejčovství, hlavně pro

ženy; scházely se tu plachtařský i střelecký klub. Hlavní sál byl místem pravidelných oslav pořádaných v duchu hesla „Tři generace pospolu“, při nichž byli vyznamenáváni veteráni revoluční a občanské války a stejně tak i mladí dělníci z výroby, kteří překročili plán o více než padesát procent.

Nejprve jsem se s kamarádkou, která mne k tomu přemluvila, přihlásila do plachtařského klubu. V novinách se o létání a úspěších pilotů hodně psalo, a tak jsme nadšeně chodily na teorii a pečlivě si dělaly poznámky, když nám elegantní důstojník letectva přednášel o vztlakové síle křídla. Můj první let s instruktorem však moje nadšení prudce zchladil. Jakmile se k nám začala travnatá plocha letiště blížit stále zběsilejší rychlostí, aby záhy zmizela pod námi, zatočila se mi hlava a cítila jsem, že se mi dělá zle od žaludku. „Jinými slovy, vzduch není moje moře,“ pomyslela jsem si. „Jsem tvor skrznaskrz pozemský, který musí pod nohama cítit pevnou zemi.“

Instruktor továrního střeleckého kroužku Fjodor Kuščenko pracoval se mnou v dílně a neustále vyzýval všechny nás mladé, abychom se zastavili na střelnici. Sám nedlouho předtím absolvoval krátkou službu v Rudé armádě a díky ní se stal nadšeným střelcem. Opakovaně nám popisoval, že v letu střely a v tom, jak zasahuje cíl, je cosi vznešeného a fascinujícího.

Fjodor, sympatický a okouzlující chlapec, zkoušel těmito argumenty získat i mě. Já si však stále pamatovala svůj let kluzákem, který se hluboce podepsal na mé víře ve vlastní schopnosti, jež se každému mladému člověku zdají – jak jinak – neomezené. Navíc mi přišlo, že ze strany Kuščenka nejde o nic víc než obyčejné flirtování. Moje omezené, ale tvrdé životní zkušenosti mne naučily mít se před osobami opačného pohlaví vždy na pozoru.

Jednou, na schůzi Komsomolu, jsem už Kuščenkovy řeči nevydržela a velmi sarkasticky jsem jej odbyla. Všichni okolo nás se mému vtipu hlasitě smáli. Předsedající schůze právě

předčítal nudnou zprávu o tom, jak si ukrajinští komsomolci stojí v plnění čtvrtletního plánu, a myslel si, že se smějeme jemu. Z nějakého důvodu se rozčílil, načež došlo ke slovní potyčce mezi ním a několika přítomnými komsomolci. Padaly i velmi zvláštní nadávky, nezvyklá přirovnání a několik svérázných přídomků. Předsedající nakonec mě a Kuščenka ze schůze vyhodil s tím, že je to celé naše vina.

V šoku z vývoje situace jsme se s Kuščenkem vydali k východu. Pracovní den skončil a prázdnými chodbami jsme procházeli úplně sami. Najednou Kuščenko řekl:

„Chtělo by to něco na uklidnění."

„To by chtělo," souhlasila jsem.

„Tak pojďme na střelnici a zastřílíme si."

„Myslíš, že to pomůže?"

„Určitě. Střelba je sport pro klidné lidi. I když vrozený talent je taky důležitý."

„Talent k čemu přesně?" neodolala jsem kousavé otázce.

„Úplně jednoduché věci. Dobré oči, přesný cit pro zbraň," odvětil a hrál si přitom se svazkem klíčů, které vytáhl z kapsy kožené bundy.

Střelnice sousedila s jednou z továrních budov. Kdysi zjevně sloužila jako skladiště – dlouhá, nízká budova s mřížemi na oknech těsně pod střechou. Z toho, co dnes vím, mohu říci, že střelnice v kyjevském Arzenálu měla v polovině 30. let všechny potřebné náležitosti. Byla tam místnost se stoly, židlemi a tabulí pro výuku teorie, malá zbrojnice se zamykatelnými skříňkami na pušky a pistole, sejf s municí a pozice na palebné čáře umožňující střelbu s oporou, vleže (na matracích), vkleče, nebo vestoje. Terče byly umístěné na pětadvacet metrů vzdálených tlustých dřevěných deskách.

Fjodor otevřel jednu ze skříněk a vytáhl nově vypadající pušku. Nebyla ani moc dlouhá, snad metr (ve skutečnosti přesně 111 centimetrů), ale měla mohutnou břízovou pažbu

a tlustou hlaveň. Tento výrobek zbrojovky v Tule byl celém Sovětském svazu znám jako malorážka TOZ-8. Vyráběla se mezi lety 1932 a 1946 a spolu s upravenou verzí TOZ-8M jí bylo vyrobeno téměř milion kusů. Šlo o spolehlivou, jednoduchou jednorannou opakovací pušku s odsuvným závěrem, používající náboje 5,6 x 16 R, která vykonala mnoho dobrých služeb jak v rukou sportovních střelců, tak i lovců po celé zemi. Píši o ní téměř s láskou, protože právě díky TOZ-8 jsem v sobě objevila zaujetí pro střelbu a prožila svá učednická léta na cestě k tomu stát se odstřelovačkou.

K zacházení s palnými zbraněmi existují podrobné pokyny. Kuščenko mohl nejspíše začít právě s nimi. On ale namísto toho udělal něco úplně jiného. Prostě mi dal pušku do ruky a řekl:

„Seznamte se!"

Abych pravdu řekla, myslela jsem si, že zbraně jsou mnohem těžší a obtížnější na ovládání. Ale tahle puška vážila jen tři a půl kilogramu, a protože jsem měla spoustu zkušeností se zacházením s často ne úplně lehkými kusy materiálu či výrobky na soustruhu, zvedala se mi celkem snadno. Studený, chladivý kov hlavně a závěru mi navíc přišly příjemné na dotek. Do oblouku zahnutá páka závěru napovídala, že výrobce měl na paměti pohodlí a snadnost obsluhy své zbraně.

Fjodor nejdříve navrhl, abych zkusila „jak puška sedí", abych viděla, jestli se pro mě hodí. V tomto ohledu bylo vše perfektní. Pažba přesně zapadala do prohlubně v mém ramenu, pravou rukou jsem dokázala pohodlně a přitom pevně uchopit tělo zbraně a ukazováček snadno položit na spoušť v místě mezi jeho prvním a druhým článkem – mám totiž velmi dlouhé prsty. Stačilo jen sklonit hlavu doprava, přiložit tvář na pažbu a pravým okem se dívat do mířidel. Muška byla vidět celá a přesně uprostřed výřezu.

„A teď můžeš střílet," řekl Fjodor.

„A co náboje?"

„Minutku.“ Instruktor mi zbraň zase odebral, nabil ji a zamířil. Ozvala se hlasitá rána, jako když ocelový prut narazí na desku. Překvapením jsem nadskočila. Kuščenko se usmál.

„Jen na to nejsi zvyklá. Zkus si to. Dokážeš to.“

Puška byla opět v mých rukou. Pečlivě jsem zopakovala všechny pohyby jako předtím a poprvé v životě jsem vystřelila. „Melkaška“, jak se TOZ-8 přezdívalo, neměla moc velký zpětný ráz. Fjodor mi navíc poradil, abych si ji zapřela pevně do ramene, aby mi nemohla ublížit. Kuščenko mi nakonec dovolil ještě tři rány a pak vyrazil k terči. Já zatím trochu nervózně čekala na palebné čáře. Za chvíli byl zpátky a v rukou držel velký list papíru s černými soustřednými kruhy. Zadíval se na mě a řekl:

„Na začátečníka je to prostě neuvěřitelné. Ty musíš mít opravdu talent.“

„Určitě ne vrozený,“ neodpustila jsem si vtipkování.

„To si piš, že je.“ Můj první trenér to myslel vážně. Nikdy předtím jsem Fjodora Kuščenka neviděla s vážnější tváří.

Náš střelecký kroužek se scházel jednou týdně, vždy v sobotu. Začali jsme podrobným studiem mechaniky malorážní pušky, rozborkou a sborkou jejího ústrojí a učili jsme se zbraň správně čistit a mazat. Lekce teorie se odehrávaly v místnosti s tabulí a sestávaly především ze základů balistiky. Překvapilo mne, že střela nesměřuje přímo na terč, ale že působením gravitace a odporu vzduchu opisuje plochý oblouk a zároveň se v letu otáčí.

Měli jsme také přednášky o dějinách ručních palných zbraní. Ty začínají v 14. století prvním efektivním využitím vlastností střelného prachu k vymetení náboje za použití doutnákového zámku. Následovaly zámky křesadlové a perkusní, ale skutečná revoluce přišla na konci 19. století, kdy byly vynalezeny opakovací pušky se zásobníky, drážkovanou hlavní a podélně odsuvným závěrem, což vše dohromady umožňovalo rychlou střelbu, dlouhý dostřel a vysokou přesnost.

Ruční palné zbraně jsou podle mě tím nejdokonalejším lidským výtvorem. Jejich konstrukce vždy využívá ty nejnovější vynálezy. Technologická řešení nutná k jejich výrobě jsou stále dokonalejší a rychle zapracovávána do výrobního procesu, který produkuje tisíce a miliony kusů. V případě těch nejúspěšnějších modelů, které uznává celý svět, se inženýrský génius zhmotňuje v dokonalé, definitivní formě. Palné zbraně jsou svým způsobem… překrásné. Je příjemné držet je v rukou a používat je. Získávají si lásku lidí, kteří s nimi jdou se vší vervou a energií do války. Některé z nich, jako puška Mosin, samopal Špagin, lehký kulomet Děgťarev nebo pistole Tokarev, se staly symboly celé epochy.

Ze všeho nejraději jsme já a mí přátelé měli ovšem samotnou střelbu. Trénovali jsme na střelnici, stříleli z nejrůznějších pozic – vestoje, vleže, s oporou, vkleče i s oporou řemene pušky zaháknutého pod levou paží. „Melkaška“ měla pouze stavitelné otevřené hledí a válcovou mušku s prodlouženou základnou na konci hlavně. Sice to byla velmi jednoduchá zbraň, umožňovala ale dobře rozvíjet střelecké dovednosti jako rychlé míření, správný tlak na spoušť a správné držení zbraně bez sklánění doleva nebo doprava. Úsťová rychlost střely umožňovala zbrani dostřel 120 až 180 metrů, ale to pro nás nebyla na střelnici důležité.

Když přišlo jaro, začali jsme jezdit na střelnici za městem a připravovat se na složení zkoušky k získání odznaku „Vorošilovský střelec“ druhé třídy. Ta nespočívala jen v prosté střelbě na terč, ale i ve schopnosti orientovat se v terénu, v hodu granátem a ve fyzických dovednostech (běhu, skoku a určeném počtu kliků). Všechny tyto úkoly jsme postupně splnili a přihlásili se do střelecké soutěže městského Osoaviachimu.

Ráda bych zde zdůraznila, že náš kroužek byl jen jednou z mnoha set jednotek v rámci celého Osoaviachimu, což byla Společnost podporu obrany a letecké a chemické výstavby.

Tato masová dobrovolná vlastenecká polovojenská organizace vznikla v roce 1927 a hrála zásadní roli v přípravě mladých mužů a žen na vojenskou službu. Měla na 14 milionů členů v základních organizacích, jejichž členové získávali nejrůznější vojenské dovednosti – od pilota přes parašutistu až po střelce, kulometčíka, řidiče nákladního automobilu nebo cvičitele psů.

Ze soutěže Osoaviachimu jsem si odnesla čestný diplom, který jsem si nechala zarámovat a pověsila na stěnu pokoje, který jsem sdílela se sestrou Valentinou. Sestra ani rodiče nebrali moje nadšení pro střelbu příliš vážně. Doma se do mé vášně pro zbraně často slovně strefovali. Nedokázala jsem jim vysvětlit, co mě na střílení tak přitahovalo, co pro mě bylo tak fascinující na věci s železnou hlavní, dřevěnou pažbou, závěrem, spouští a mířidly a proč mi přišlo tak zajímavé snažit se řídit let střely na terč.

Se svolením vedení Komsomolu jsem byla na konci roku 1935 vyslána na dvoutýdenní kurz pro kresliče výkresů. Zakončila jsem jej s vyznamenáním a následně nastoupila na místo kresličky ve strojírenské dílně. Práce mne moc bavila. Samozřejmě byla úplně jiná než práce soustružnice a vyžadovala úplně jiný druh soustředění a přesnosti. Zatímco za stěnou dál hučely soustruhy, u nás v kanceláři vládlo mezi kreslicími prkny a svitky pauzovacího papíru hrobové ticho. Všichni jsme se soustředili na své výkresy a na úkol překreslit je tak, aby mohly být předány dělníkům ve výrobě. Vztahy mezi námi byly velmi přátelské a pro moje nadšení pro střelbu tu měli všichni pochopení.

Arzenálu jsem vděčná za mnohé. Během čtyř let, která jsem strávila v jeho zdech, jsem se stala kvalifikovanou pracovnicí ve dvou oborech a zvykla jsem si na práci ve zbrojním průmyslu, kde vládla polovojenská disciplína. Vyspěla jsem a začala se cítit jako dospělý člověk, zodpovědný za své činy, cíle a za to, zda jich dokáže dosáhnout. Tovární Komsomol

mi také pomohl posunout se v životě dál – na jaře roku 1935 jsem dostala svolení nastoupit do dělnické přípravky Kyjevské státní univerzity. Celý zbytek roku jsem přes den pracovala u soustruhu a večer studovala. Poté, co jsem složila přijímací zkoušky, jsem se v září roku 1936 stala studentkou fakulty historie. Splnil se tím můj dětský sen, i když jsem byla pravděpodobně nejstarší dívkou v ročníku.

JESTLI ZÍTRA ZAČNE VÁLKA...

Díky svým zkušenostem z výroby jsem byla zvolena za předsedu ročníku. Chodila jsem na přednášky, dělala si poznámky, četla povinnou literaturu, připravovala referáty, psala seminární práce a připravovala se na zkoušky, ale nic z toho mi nepřišlo nijak náročné. Brzy se vyjevilo, co budou moje nejoblíbenější předměty – základy archeologie a etnografie, dějiny Sovětského svazu, dějiny starověku, latina a angličtina, kterou jsem si vybrala ze dvou nabízených cizích jazyků. Rychle jsem si vzpomněla na lekce, které nám dávala matka, a pak už šlo vše snadno. Díky přípravě na získání odznaku „Vorošilovský střelec" a také absolvování programu „K práci a obraně připraven" pro mne byly univerzitní hodiny tělocviku procházkou růžovým sadem. Má studentská léta byla časem zábavy a svobody, návštěv biografů a divadel, všemožných koncertů, výstav a zábavních večerů plných tance.

Vedle toho nás všechny zajímala i politika, a tak jsme například s velkými sympatiemi sledovali úsilí španělských republikánů, kteří byli od roku 1936 ve válce s místními fašisty a monarchisty. Fašistům pomáhaly Itálie a Německo, republikánům pak Sovětský svaz. Noviny byly plné často podrobných zpráv o dění v této vzdálené jižní zemi. Pravděpodobně nejlepší články z pera Michajla Kolcova vycházely v *Pravdě*. Psal v nich i o úspěších Interbrigád a leteckých bojích mezi piloty německé Legie Kondor a našimi dobrovolníky na sovětských strojích. Na pláních Pyrenejského poloostrova dokonce došlo i k tankovým bitvám mezi stroji tří zemí – Itálie, Německa a Sovětského svazu.

Vlna rozhořčení nás zachvátila po barbarském bombardování baskického městečka Guernica. K náletu neexistovaly vojenské důvody, i přesto však na město v držení republikánů v dubnu roku 1937 zaútočilo více než padesát německých letadel. Většina budov byla při náletu srovnána se zemí a zahynulo mnoho civilistů. Vynikající španělský malíř Pablo Picasso, který byl tímto zločinem hluboce zasažen, později inspirován svými pocity namaloval světoznámý obraz *Guernica*. Tragický příběh Guernicy se zaryl hluboko do všech ruských srdcí. Vedle toho jsme nemohli nemyslet na to, jak asi bude vypadat budoucí válka a kdy se objeví na našem zápraží.[3]

Byla jsem ve druhém ročníku studia historie, když jsem pocítila nutnost osvěžit si své střelecké dovednosti. Něco mi říkalo, že se jednou mohou hodit. Fjodor Kuščenko mi poradil přihlásit se do dvouletého kurzu v nedávno otevřené kyjevské odstřelovačské škole Osoaviachimu. Přihlásit se mohli jen ti, kteří už dosáhli na odznak „Vorošilovský střelec" druhého stupně. Uchazeči také museli dodat posudek z pracoviště nebo školy spolu s krátkým životopisem, oba podepsané osobním oddělením, a zprávu lékařské komise, že jsou schopni vojenské služby. Všechny potřebné dokumenty jsem získala a byla jsem přijata. Záhy bylo zjevné, že právě tady budu schopna dostat se na novou úroveň dovedností v zacházení se zbraněmi.

Trénink byl dvakrát týdně – ve středu od šesti do osmi hodin večer a v sobotu od tří do šesti hodin odpoledne. Dostali jsme speciální povolenky, díky kterým jsme mohli na pozemky školy, a také tmavomodré blůzy, které jsme museli nosit. Všechno to

---

3 Pavličenková se zde přesně drží stranické linie prosazované vedením KSSS. Přestože novináři stojící na straně republikánů z místa hlásili tisíce obětí, moderní odhady mluví o nejvýše několika stovkách mrtvých. Nacionalistické i německé velení navíc útok na Guernicu skutečně považovalo za součást širší vojenské strategie.

připomínalo vojenské předpisy, ale my si nestěžovali – naopak, dodávalo nám to pocit důležitosti a zodpovědnosti ve světle lekcí, které byly před námi.

Ráda bych se u odstřelovačské školy na chvíli zastavila. Opravdu se jednalo o výcvik odstřelovačů pro Rudou armádu. Dvacet hodin výuky bylo věnováno politickému školení, čtrnáct pořadovým cvičením, 220 hodin výcviku se zbraní, šedesát hodin taktice, třicet hodin ženijní přípravě a dvacet hodin boji na krátkou vzdálenost. Závěrečné testy ze všech předmětů trvaly celkem šestnáct hodin. Kadeti, kteří prošli závěrečnými zkouškami s hodnocením „výborně", byli zařazeni na zvláštní seznam městských a okrskových odvodních komisí, které je periodicky povolávaly na cvičení a střelecké soutěže nejrůznějších úrovní. Odstřelovači tak rozhodně nebyli přehlíženi a měli v našem systému své místo, avšak až do Velké vlastenecké války jsme měli jen pár skutečných es, střelců, kteří by dokázali zasáhnout cíl první a jedinou ranou. Celkem jich mohlo být snad patnáct set.

Hned první hodiny výcviku se zbraní ukázaly, že výcvik v rámci našeho továrního kroužku byl vlastně jen předehrou ke skutečnému výcviku ostrostřelce – užitečnou, ale nedostatečnou. S láskou jsem vzpomínala na svou starou „Melkašku", když jsem brala do ruky „tříčárkovou" armádní pušku Mosin vzor 1891/30 (*trjochlinějnaja vintovka* neboli *trjochlinějka*; „tříčárková puška", což je archaické označení pro ráži v palcích, kdy jedna čárka je 0,1 palce = 2,54 mm, 3 čárky jsou 0,3 palce, tedy 7,62 mm – pozn. překl.). Byla těžší (4 kg bez bodáku) a delší (1 232 mm), používala náboj 7,62 x 54 R, měla úsťovou rychlost 865 metrů za sekundu a její dostřel byl kolem 2 000 metrů. Úchop pažby *trjochlinějky* byl ve srovnání s TOZ-8 méně pohodlný, zpětný ráz větší a větší délka a hmotnost činily střelbu ze stoje problematickou, tedy alespoň pro mne. Ale to vůbec nic neznamenalo.

Podrobné seznámení s běžnou puškou Mosin, základní zbraní pěšáka Rudé armády, byla pro nás nezbytnost a není divu, že celkem deset hodin z výuky jsme strávili studiem její funkce. Postupem času jsem si na *trjochlinějku* zvykla a její sborku a rozborku jsem nakonec dokázala udělat i poslepu i přesto, že jen závěr sestával ze sedmi částí. Její otevřené hledí a prstencová muška člověku umožňovaly při střelbě docela slušné výsledky.

Odstřelovačská puška se od té standardní lišila jen v několika málo detailech. Zaprvé měla zaměřovací dalekohled Jemeljanova (PE) – 274 mm dlouhý ocelový válec o hmotnosti 598 g se dvěma korekčními stavítky. Přítomnost zaměřovacího dalekohledu přinesla další změnu – zbraň s ním nebylo možno nabít s pomocí nabíjecího pásku a náboje se musely nabíjet jednotlivě. Zatřetí, klika závěru byla výrazně ohnutá směrem dolů. Další rozdíly již nebyly patrné na první pohled – hlavně pro odstřelovačské pušky se kvůli maximální přesnosti vyráběly jen z té nejlepší oceli a na těch nejpřesnějších soustruzích, zbraně byly montovány ručně a speciálně upravovány.

Na konci mého studia v odstřelovačské škole, v roce 1939, nám byly představeny nové vzory zbraní dodávané Rudé armádě. Šlo o samonabíjecí (poloautomatické) pušky Simonov (AVS-36) a Tokarev (SVT-38). Jejich samonabíjecí funkce byla založena na odběru plynů expandujících za střelou při jejím letu hlavní. Obě pušky měly odnímatelné schránkové zásobníky na deset až patnáct nábojů. Co nás a naše instruktory poněkud zarazilo, bylo množství součástek jak AVS, tak SVT a také celková konstrukce, která byla ve srovnání s puškou kapitána Mosina mnohem komplikovanější.

Velmi dobře si vzpomínám na úplně první přednášku z předmětu „Základy střelby“, na nějž bylo celkově alokováno pětadvacet hodin výuky. Seděli jsme tenkrát ve třídě, když tu najednou vstoupil štíhlý muž středního vzrůstu, kolem

čtyřicítky a s výraznou jizvou nad levým obočím. Dozorčí zvolal: „Vztyk! Pozor!“ Vyučující se představil: „Potapov, Alexandr Vladimirovič.“ Pak nám stručně vysvětlil, co nás hodlá naučit. Když skončil, ztichl, přísným pohledem přehlédl učebnu a dodal: „Slyšel jsem, že nestřílíte špatně. Pamatujte si – dobrý střelec ještě nedělá dobrého odstřelovače.“

A tak začal náš společný vztah s Potapovem, nejstarším instruktorem naší školy. Zjistili jsme, že jeho vojenská kariéra začala v carském pluku Gardových myslivců v Petrohradě, kde se vždy kladl extrémní důraz na střelecké dovednosti všech vojáků. Za své činy na frontě proti Němcům v letech 1915 a 1916 získal dva Řády sv. Jiří, třetí a čtvrté třídy, a stal se poddůstojníkem. Během občanské války velel Potapov setnině v pěším regimentu Rudé armády a během bojů u Sivaše byl těžce raněn. V roce 1929 byl dočasně převelen k výuce v kurzech taktiky a střelby Kominterny „Vystrel“, které měly za cíl zlepšení velitelské struktury Rudé armády. Právě zde se dala dohromady skupina, která jako první v zemi začala studovat odstřelovačské umění. Potapov se však role instruktora v pozdější škole pro odstřelovače nedočkal – jeho staré zranění se stále ozývalo, pročež byl nakonec odeslán do výslužby. Pro Osoaviachim to byla výhra, neboť tím získal tolik potřebného specialistu.

Nebylo náhodou, že v rámci této masové dobrovolné vlastenecké organizace byla kyjevská škola pro odstřelovače vyhlášená jako jedna z nejlepších hned vedle škol v Moskvě a v Leningradu. Nebylo to jen kvůli vysoké kvalitě vybavení a zázemí, ale především pro její skvěle vycvičené instruktory. Alexandr Vladimirovič Potapov byl zapáleným střelcem a velkým obdivovatelem zbraní všeho druhu – ze všeho nejvíce však *trjochlinějky* Mosin vzor 1891/1930. Své zkušenosti, pozorování a úvahy o tom, jak být dobrým odstřelovačem, sepsal v drobné knížce nazvané *Manuál odstřelovače*, vydané v Kyjevě.

Potapov byl rozený učitel. Na kadety neustále dohlížel, a to nejen při přednášce, ale i na střelnici. Věřil, že základem všeho jsou teoretické znalosti a střelecká praxe, samy o sobě však k dosažení skutečného profesionalismu nedostačují. Profesionál musel mít více než jen dobré oko, které je darem od přírody daným individuálními charakteristikami oka každého člověka; musel mít především ten správný charakter – klidný, vyrovnaný, snad i flegmatický, nepodléhající záchvatům vzteku, radosti, zoufalství, či dokonce hysterie. Odstřelovač je především trpělivý lovec. Má jen jednu ránu; pokud mine, zaplatí za chybu životem.

Potapov nám předem řekl, že během prvního měsíce ze školy vyhodí všechny, kteří podle něj nejsou schopni naučit se lstivému umění odstřelovače. Vzbudilo to v nás nemalou nervozitu. Jeho pedagogické metody si ale záhy získaly náš respekt. Lze snad i říci, že jsme jej nakonec měli rádi. I proto jsme se nakonec snažili ze všech sil, abychom mu vyhověli. Aspoň já se snažila. Kromě mne byly v naší skupině ještě další dvě zástupkyně slabšího pohlaví. V přístupu k nám děvčatům byl Potapov extrémně zdvořilý, ale snad proto, že nám bylo devatenáct, dvacet a dvaadvacet, jeho vybrané chování důstojníka nás spíše děsilo, než aby nás uklidňovalo, a měly jsme dojem, že budeme první, koho ze školy vyhodí. Jak se však ukázalo, mýlily jsme se.

S tmavě modrou blůzou Osoaviachimu se totiž nakonec rozloučila skupina nevychovaných chlapců, z nichž tři se dokonce pyšnili diplomem „Střelec Rudé armády první třídy“. Potapov nám vysvětlil, že mezi svými žáky nerozlišuje podle pohlaví a že si je jist, že ženy – i když ne všechny, samozřejmě – mají větší potenciál být dobrými odstřelovači než muži. Jsou obvykle houževnaté a pozorné a příroda sama je obdařila vysokou mírou intuice. Při vojenském výcviku plnily ženy všechny úkoly precizně a ke střelbě přistupovaly s rozvahou a opatrně,

a když došlo na kamufláž a krytí, jež jsou pro odstřelovače otázkou života a smrti, jejich schopnosti byly nedostižné.

Chvála z úst instruktorových mohla člověku snadno stoupnout do hlavy, avšak Alexandr Vladimirovič nám nedal čas, abychom si ji užili. Ke zbylým kadetům se stal ještě přísnějším a kritičtějším a měl na každého z nás také více času. Probírali jsme s ním detaily, na které jsme předtím ani ve snu nepomysleli. Nechal nás například pozorovat staveniště – na Vladimirské ulici se právě stavěla třípatrová budova pro 25. základní školu – a pak nás vyzval, abychom mu řekli, co všechno dělníci za dvě hodiny stihli udělat, co se na staveništi změnilo, kde jsou nové dveře, nová okna, schodiště a příčky a jaké postavení by bylo nejlepší k neutralizaci řekněme předáka, který neustále pobíhal po lešení nahoru a dolů.

Potapov nám pomalu a neúprosně vštěpoval, jak bedlivě pozorovat okolní svět, jak pečlivě sledovat i ty nejmenší detaily proudu života, jako bychom se dívali optickým zaměřovačem a měli za úkol udělat si z drobných detailů obrázek o celku. Díky tomu bylo vždy něco, co se ukázalo bezvýznamným a splývalo s pozadím, a naopak něco, co vystoupilo do popředí jako věc extrémního významu. Zjevovala se nám skutečná podstata každé nové věci, jako kdybychom vše sledovali pod lupou.

Někdy jsem měla dojem, že si na mne náš „drahý učitel“ zasedl. Někdy se stávalo, že mne dlouhodobá práce na nějakém nesnadném úkolu rozčílila, protože jsem měla pocit, že nemá smysl ztrácet čas a energii s něčím, co je na první pohled zřejmé. Potapov pak vše zastavil a s klidem, ale neústupně a snad i nudně začal vše rozebírat, vysvětlovat, poukazovat na chybu a nakonec pečlivě sledoval, jak jsem ji napravila. Tolik povyku kolem jednoho kadeta mne vždy překvapovalo, ale instruktorova slova na vysvětlenou zněla: „Komu je dáno, na toho je třeba mít ty největší nároky.“

Nemám v úmyslu zde popisovat celý komplex dovedností a schopností odstřelovače, neboť čtenáři nevojákovi by to nepřineslo žádný užitek. Zmíním proto jen skutečnost, že krom střeleckého výcviku kladla škola velký důraz i na teorii. Seznámili jsme se se zákony balistiky, především pak s pojmem „mil“ (miliradián) a jeho významem při odhadu vzdálenosti.[4] Učili jsme se, jak s pomocí úhlů, jednoho vzorce a záměrných osnov zaměřovacího dalekohledu PE, dalekohledu či periskopu rychle vypočítat vzdálenost a také jak moc do strany se rotující střela odchýlí na své cestě od ústí hlavně k danému cíli. Také jsme se nazpaměť učili nejrůznější tabulky – například tabulku odchylky od průměrné trajektorie pro pušku vzoru Mosin střílející nejrůznějšími druhy munice, od „lehké“ po „těžkou“ a tak podobně.

---

4 Miliradián, zkracován jako mil nebo také mrad, je odvozená jednotka vytvořená v průběhu 19. století s cílem vyřešit problémy spojené s tradičním systémem úhlových stupňů, minut a vteřin, znesnadňujícím rychlé výpočty rovinných úhlů. Myšlenka se rychle ujala v oboru dělostřelectví a balistiky, neboť výrazně urychlovala korekce dostřelu a bočního odměru způsobené proměnlivou silou větru či rotací projektilu. Základem byl radián coby poloměr kruhového oblouku, rozdělený na tisíc dílků (tj. miliradiánů). Obvod kruhu byl následně rozdělen na přibližně 6 283 milů (nepřesnost je dána hodnotou π). Například francouzská armáda však od samého počátku užívala zaokrouhlenou hodnotu 6 400, dnes používanou i v armádách NATO. Přestože je tento postup z matematického hlediska nepřesný, je až příliš minuciózní na to, aby mohl mít praktické důsledky pro střelbu z pušky. Ruský systém byl naopak založen na rozdělení šesti rovnoramenných trojúhelníků uvnitř kruhu na 100 a, od 15. září 1918, na 1 000 jednotek. V důsledku toho je „mil“ v podání Pavličenkové vlastně jednou šestitisícinou obvodu kruhu. I zde však platí, že rozdíl mezi tímto systémem a systémem užívajícím 6 400 jednotek na kruh je stále příliš malý, aby mohl mít praktický dopad na střelbu. Kroužky stranového nastavení u sovětských i mnoha dalších zaměřovacích dalekohledů vydávají při otáčení hlasité cvaknutí, jež označuje každý překročený „dílek“, tj. desetinu milu. „Tři dílky“ tedy znamenají 0,3 milu.

Během těch čtyř měsíců výcviku se naše skupina docela sžila. Brzy přišlo jaro a začali jsme cestovat, nejen na střelnici, ale i na venkov, kde nezdolný Potapov organizoval zvláštní cvičení v metodách kamufláže. My kadeti jsme vždycky někde na louce rozložili velký ubrus, na který jsme rozestavěli lahve citrónové minerálky a limonády a všemožné jídlo, jež jsme přinesli z domova. Náš instruktor nám pak dával přednášku a často i praktickou demonstraci způsobů, jak se v přírodě zamaskovat. Někdy se stalo, že jsme jej půl hodiny marně hledali, načež nám nezbylo než zvolat: „Vzdáváme se," a náš učitel se před námi zjevil v podivné žluto-zelené pláštěnce ozdobené kusy látky, suchými větvemi a trsy trávy.

Jindy jsme vyrazili s odstřelovačskou puškou do lesa a hráli hru zvanou „dno lahve". Vzali jsme prázdné lahve od limonády, které nám zbyly od oběda, a jednu z nich jsme položili na bok nějakých dvacet až třicet metrů od palebné čáry, hrdlem směrem k nám. Úkol zněl – jedinou ranou odstřelit dno lahve – střela musela projít hrdlem lahve, nepoškodit její stěny, a zasáhnout dno, které se díky tomu roztříštilo na kusy.

Potapov většinou odstřelil dno z první lahve a pak předal pušku jednomu z žáků, načež se naše dovednostní soutěž rozjela naplno. Pár lidí v naší skupině bylo velice ambiciózních, vesměs byli velmi mladí, a ti by pro vítězství v soutěži a Potapovovu pochvalu udělali téměř cokoliv. Měli jsme za úkol střílet z pokleku, tj. s pravým kolenem na zemi, sedíce na patě. Pušku jsme si měli zapřít o řemen, který jsme protáhli pod ohnutým levým loktem. Střelec se díky tomu může pevně zapřít o levé koleno a zároveň uchopit pušku blíže k ústí hlavně. Tohle všechno vyžadovalo sílu, stabilitu a smysl pro rovnováhu.

Každý, kdo minul, byl za posměšků a popichování ostatních vyřazen. Vítěz nakonec dostal od Potapova odměnu – malou tabulku čokolády a k tomu vtipný komentář navrch. Já si